

Денис Іванович **СИДОРЕНКО**

к.ю.н., директор ТОВ "Комерсант Україна"

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5793-6683>

e-mail: denys.sydorenko@proton.me

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПРАВА НА УТРИМАННЯ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ ТА СПОСОБИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

У статті проведено дослідження особливостей здійснення права на утримання у сімейному праві, визначення основних способів реалізації цього сімейного права. Зазначено, що у сімейно-правовій доктрині зберігається дискусія з визначення цього поняття цього сімейного права, його співвідношення із категорією «аліменти» та із відповідним сімейним обов'язком надавати утримання іншому учаснику сімейних відносин. У законодавстві визначаються такі способи здійснення права на утримання (виконання відповідного обов'язку іншого з учасників сімейних відносин): право на утримання здійснюється через надання відповідного утримання зобов'язаною стороною в натуральній або грошовій формі за згодою подружжя, домовленістю між батьками (зокрема відповідно до укладеного сімейного договору – договору подружжя про надання утримання, договору між батьками про сплату аліментів на дитину) чи присуджуються за рішенням суду як аліменти (які сплачуються з частини доходу зобов'язаної сторони щомісячно, а за взаємною згодою або у разі, якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги – наперед), чи як додаткові витрати на дитину.

Ключові слова: сімейне право, учасник сімейних відносин, здійснення сімейного права, сімейний обов'язок, виконання сімейного обов'язку, право на утримання, аліменти, додаткові витрати на дитину

ВСТУП

Актуальність питання дослідження способів здійснення права на утримання в сімейному праві зумовлено соціальною значущістю цього інституту. Сучасне суспільство стикається з великою кількістю сімейних конфліктів, пов'язаних з виконанням зобов'язань з утримання членів сім'ї. Часто виникають ситуації, коли права на утримання порушуються або не реалізуються належно, що негативно впливає на матеріальне становище дітей, колишнього подружжя, інших учасників сімейних відносин, які мають право на утримання. Наукове обґрунтування та розроблення ефективних механізмів здійснення цього права сприяє захисту прав і свобод вразливих категорій населення. Враховуючи зростаючу складність сімейних відносин у сучасному суспільстві, питання ефективної реалізації права на утримання набуває особливої актуальності.

Питання здійснення права на утримання стало предметом наукових досліджень таких науковців, як А.М. Буряченко, О.В. Губанова, І.В. Жилінкова, Т.П. Красвітна, В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко, О.В. Розгон, З.В. Ромовська, Л.В. Сапейко, В.І. Труба, С.Я. Фурса, Є.Д. Ханович, І.В. Чеховська. Водночас нині замало комплексних наукових досліджень тематики поняття права на утримання у сімейному праві та способів його здійснення.

МЕТА статті – дослідження особливостей здійснення права на утримання у сімейному праві, визначення основних способів реалізації цього сімейного права.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ця робота базується на працях вітчизняних вчених, чинному законодавстві, судовій практиці, а також на матеріалах періодичних видань. У дослідженні застосовано методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, а також низку інших методів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Одним з основних сімейних обов'язків, якими володіють учасники сімейних відносин, зокрема подружжя, батьки та діти, є обов'язок утримувати іншого члена сім'ї, який не може це зробити у зв'язку з неповноліттям, навчанням, доглядом за дитиною або непрацездатністю. Водночас цей обов'язок є взаємним: зобов'язані утримувати як батьки своїх неповнолітніх дітей, так і повнолітні діти – своїх непрацездатних батьків, працездатне подружжя зобов'язане утримувати непрацездатне подружжя, зокрема колишнє тощо. Такі ж обов'язки мають також брати та сестри, баба, дід, прабаба, прадід, внуки та правнуки, мачуха, вітчим та пасинок, падчерка, фактичний вихователь та дитина, взята у сім'ю фактичного вихователя. Зважаючи на те, що не завжди зазначені обов'язки виконуються добровільно, в сімейному законодавстві протягом останнього часу здійснюється вдосконалення правового регулювання відносин не лише з приводу встановлення обов'язку з утримання членів сім'ї, а й відносин з притягнення до відповідальності зобов'язаної особи, яка добровільно не виконує свої аліментні зобов'язання.

У Сімейному кодексі (СК) України право на утримання визначене як прямо – через категорію сімейного права, зокрема у ст.ст. 75 (як право одного з подружжя на утримання), 76 (як право колишнього подружжя на утримання після розірвання шлюбу), 84 (як право дружини на утримання під час вагітності та у разі проживання з нею дитини), 86 (як право чоловіка на утримання у разі проживання з ним дитини), 88 (як право на утримання того з подружжя, з ким проживає дитина з інвалідністю), 91 (як право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою), так і непрямо – через категорію участі дружини, чоловіка у витратах на лікування (ст. 90), участі батьків у додаткових витратах на дитину (ст. 185), як обов'язок на-

дання утримання (ст.ст. 180, 199, 202, 265-271) [1]. Водночас у СК України не визначено поняття права на утримання, а лише підстави для його виникнення та способи надання цього права зобов'язаною стороною.

Право на утримання одного з учасників сімейних відносин у сімейно-правовій доктрині визначається як передбачена законом можливість учасника сімейних відносин одержувати утримання від іншого з учасників сімейних відносин [2, с. 311, 318, 333], як відповідне майнове право на одержання утримання (аліментів) у випадках, встановлених законом або договором [2, с. 321] за умови дотримання певних вимог [2, с. 311], як право та обов'язок учасників сімейних відносин матеріально підтримувати один одного [3, с. 183], як не тільки правовий, а й моральний обов'язок [4, с. 144], як елемент особливого сімейного правовідношення, в якому один з учасників зобов'язаний надати іншому утримання в натуральній або грошовій формі, а одержувач утримання має право вимагати від платника виконання його обов'язку [5, с. 6], зокрема у судовому порядку або через застосування виконавчого напису нотаріуса [6, с. 187], як взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування [7, с. 45]. У правовідносинах з утримання значення набуває активна поведінка боржника стосовно передання коштів або іншого майна. Зазвичай утримання має здійснюватися добровільно, але у разі невиконання одним з батьків свого обов'язку з утримання дитини, інший має право звернутися до суду з вимогою про примусове стягнення аліментів [8, с. 14].

У сімейно-правовій доктрині виникає питання співвідношення понять «утримання» та «аліменти» у контексті здійснення права на утримання учасником сімейних відносин. Так, з одного, зокрема, аліменти визначаються як утримання, яке у визначених законом або договором випадках надається одним членом сім'ї іншому, якщо останній не має власних коштів для існування [9, с. 88], як утримання, яке одна особа зобов'язана надати іншій особі, з якою вона пов'язана сімейними відносинами за наявності умов, передбачених законом або договором [3, с. 183]. Л.В. Сапейко та В.А. Кройтор зазначають, що у сучасному новому законодавстві України не розмежовується поняття «утримання» та «аліменти»: і в перше, і в друге вкладається одне й теж розуміння – кошти на утримання певного члена сім'ї, незалежно від того, добровільне це утримання чи на підставі рішення суду [10, с. 10]. З іншого боку, зобов'язана особа, здійснюючи право на утримання уповноваженої особи, може здійснювати таке утримання виходячи з власних можливостей та потреб уповноваженої особи, без формального присудження аліментів судом (такі кошти не будуть аліментами, але будуть утриманнями) [6, с. 38]. На думку В.І. Труби, «утримання» є більш широким поняттям, оскільки включає в себе взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово чи вимушено в разі виникнення права на утримання когось з учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. А «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідносяться з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображають саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання [7, с. 45]. На думку О.В. Розгон,

утримання та аліменти – це різні поняття; перше – це кошти, які передаються у добровільному порядку одним з батьків, хто проживає окремо від дитини, на користь дитини, а друге – це кошти, які стягуються у примусовому порядку у частці від доходу того з батьків, хто проживає окремо від дитини, та (або) у твердій грошовій сумі в порядку примусового провадження [11, с. 76]. У примусовому контексті поняття «аліменти» визначає й З.В. Ромовська [12, с. 117]. Крім цього, поняття права на утримання включає в себе право на одержання не тільки аліментів, а й інших виплат, спрямованих на підтримку іншого з подружжя у разі хвороби, дитину у разі виникнення особливих обставин (розвиток здібностей дитини, її хвороба, каліцтво тощо).

З категорією права на утримання тісно пов'язаний відповідний сімейний обов'язок того учасника сімейних відносин, який є зобов'язаною стороною в аліментних правовідносинах. Як правильно зазначає О.В. Розгон, поняття «аліментний обов'язок» слід розглядати в контексті позитивних суб'єктивних сімейних обов'язків, що перебувають у нерозривному взаємозв'язку та взаємодії з відповідними суб'єктивними правами; такий обов'язок особа може здійснювати добровільно, обрати форму і строки його виконання та за власним бажанням змінити або припинити надання утримання. Відповідний обов'язок може виконуватися добровільно – у грошовій (у формі аліментів) або натуральній формі відповідно до правил та підстав, визначених у сімейному законодавстві, або відповідно до укладеного сімейного договору, яким визначається порядок виплати та розміри аліментів на подружжя, дитину, іншого учасника сімейних відносин (зокрема фактичного подружжя), порядок участі у додаткових витратах на дитину, витратах на лікування іншого з подружжя [2, с. 213].

Говорячи про способи здійснення права на утримання, слід зазначити, що на думку С.Я. Фурси, утримання буває двох типів: яке здійснюється на добровільній основі і яке здійснюється за рішенням суду. Добровільне утримання необхідно також поділити на підвиди: утримання, яке здійснюється з благодійною метою, та яке здійснюється зобов'язаною особою. Конкретизуючи питання утримання на договірній основі, автор робить висновок про те, що воно стосується утримання саме зобов'язаною за законом особою [13, с. 64]. Як правильно зазначає Є.Д. Ханович, право вимоги одержувача в аліментному зобов'язанні має суворо визначений обсяг, який відповідає укладеній угоді про сплату аліментів або рішенням суду [14, с. 87].

У законодавстві визначено такі способи здійснення права на утримання (виконання відповідного обов'язку іншого з учасників сімейних відносин). Відповідно до ст.ст. 77, 181, 185 СК України право на утримання здійснюється через надання відповідного утримання зобов'язаною стороною у натуральній або грошовій формі за згодою подружжя, домовленістю між батьками (зокрема відповідно до укладеного сімейного договору – договору подружжя про надання утримання, договору між батьками про сплату аліментів на дитину) чи присуджуються за рішенням суду як аліменти (які сплачуються з частини доходу зобов'язаної сторони щомісячно, а за взаємною згодою або у разі якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання пра-

вової допомоги – наперед) чи як додаткові витрати на дитину [1].

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі дослідження особливостей здійснення права на утримання у сімейному праві, визначення основних способів реалізації цього сімейного права можемо дійти висновків, що у сімейно-правовій доктрині зберігається дискусія про визначення поняття такого сімейного права, його співвідношення з категорією «аліменти» та з відповідним сімейним обов'язком надавати утримання іншому учаснику сімейних відносин. У сімейно-правовій доктрині право на утримання учасника сімейних відносин визначається як передбачена законом можливість учасника сімейних відносин одержувати утримання, підтримку, кошти від іншого з учасників сімейних відносин; як відповідне майнове право учасника сімейних відносин; як пов'язаний з таким правом сімейний обов'язок, що має як юридичний, так і моральний обов'язок; як елемент сімейного правовідношення (аліментного зобов'язання, зобов'язання з надання утримання). Права на утримання та на одержання аліментів співвідносяться як ціле та частина: зобов'язана особа, здійснюючи право на утримання уповноваженої особи, може здійснювати таке утримання вихо-

дячи з власних можливостей та потреб уповноваженої особи без формального присудження аліментів судом (такі кошти не будуть аліментами, але будуть утриманням). Поняття права на утримання включає в себе право на одержання не тільки аліментів, а й інших виплат, спрямованих на підтримку іншого з подружжя у разі хвороби, дитину у разі виникнення особливих обставин (розвиток здібностей дитини, її хвороба, каліцтво тощо). У законодавстві визначено такі способи здійснення права на утримання (виконання відповідного обов'язку іншого з учасників сімейних відносин): право на утримання здійснюється через надання відповідного утримання зобов'язаною стороною у натуральній або грошовій формі за згодою подружжя, домовленістю між батьками (зокрема відповідно до укладеного сімейного договору – договору подружжя про надання утримання, договору між батьками про сплату аліментів на дитину) чи присуджуються за рішенням суду як аліменти (які сплачуються з частини доходу зобов'язаної сторони щомісячно, а за взаємною згодою або у разі якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги – наперед) чи як додаткові витрати на дитину.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В.І. Борисова та ін. Харків, 2021. Т. 12: Сімейне право. 480 с.
3. Мироненко В.П., Пилипенко С.А. Сімейне право України. Київ, 2008. 477 с.
4. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Є.О. Харитонов та ін. Харків, 2008. 560 с.
5. Красвітна Т.П. Зобов'язання подружжя по утриманню у сімейному праві: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Харків, 2019. 24 с.
6. Буряченко А.М. Відповідальність за невиконання обов'язку щодо надання утримання у сімейному праві: дис. докт. філ.: 081. Хмельницький, 2022. 234 с.
7. Труба В.І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Правознавство*. 2014. Т. 19. Вип. 3 (24). С. 44–48.
8. Губанова О.В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум Права*. 2019. № 56(3). С. 13–20.
9. Лакей І.А., Чеховська І.В. Аліментне зобов'язання на утримання дитини як вид сімейного правовідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 88–91.
10. Сапейко Л.В., Кройтор В.А. Аліменти дітям та батькам: монографія. Харків, 2008. 160 с.
11. Розгон О.В. Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання дитини в Україні та Латвії. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 76–81.
12. Ромовська З.В. Українське сімейне право. Київ, 2009. 500 с.
13. Фурса С.Я., Драгневич Л.Ю., Фурса Є.І. Настільна книга нотаріуса: сімейні відносини в нотаріальному процесі. Київ, 2003. 352 с.
14. Ханович Є.Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 229 с.

References

1. Family Code of Ukraine dated January 10, 2002. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print> (in Ukrainian).
2. Great Ukrainian legal encyclopedia: in 20 vol. / ed.V.I. Borysova et al. Kharkiv, 2021. Vol. 12: Family law. 480 p. (in Ukrainian).
3. Myronenko V.P., Pylypenko S.A. Family law of Ukraine. Kyiv, 2008. 477 p. (in Ukrainian).
4. Scientific and practical commentary to the Family Code of Ukraine / Y.O. Kharytonov et al. Kharkiv, 2008. 560 p. (in Ukrainian).
5. Krasvitna T.P. Obligations of spouses for maintenance in family law: thesis abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.03. Kharkiv, 2019. 24 p (in Ukrainian).
6. Buriachenko A.M. Liability for non-fulfillment of the obligation to provide maintenance in family law: thesis ... PhD in legal sciences: 081. Khmelnytskyi, 2022. 234 p (in Ukrainian).
7. Truba V.I. Alimentary legal relations: types and legal nature. *Bulletin of ONU named after I. I. Mechnikova. Series: Legal studies*. 2014. Vol. 19. Issue 3 (24). pp. 44–48. (in Ukrainian).
8. Hubanova O.V. Regarding the legal regulation of the collection of alimony for child maintenance by court order. *Law Forum*. 2019. No. 56(3). pp. 13–20. (in Ukrainian).
9. Lakei I.A., Chekhovska I.V. Child maintenance obligation as a type of family legal relationship. *Comparative and analytical law*. 2016. No. 4. pp. 88–91. (in Ukrainian).

10. Sapeiko L.V., Kroitor V.A. Alimony for children and parents: monograph. Kharkiv, 2008. 160 p. (in Ukrainian).
11. Rozhon O.V. Comparative analysis of the legal regulation of alimony obligations regarding child support in Ukraine and Latvia. *Law and society*. 2017. No. 3. pp. 76–81. (in Ukrainian).
12. Romovska Z.V. Ukrainian family law: textbook. Kyiv, 2009. 500 p. (in Ukrainian).
13. Fursa S.Y., Drahnevych L.Y., Fursa Y.I. Notary's desk book: family relations in the notarial process. Kyiv, 2003. 352 p. (in Ukrainian).
14. Khanovych E.D. Legal regulation of alimony obligations of parents to support children: thesis ... PhD in legal sciences: 12.00.03. Kyiv, 2019. 229 p (in Ukrainian).

Denys SYDORENKO

PhD in Legal Sciences, director of "Kommersant Ukraine" LLC

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5793-6683>

e-mail: denys.sydorenko@proton.me

**ON THE QUESTION OF THE CONCEPT OF THE RIGHT TO MAINTENANCE IN FAMILY LAW
AND METHODS OF ITS EXERCISE**

In the paper, the author conducted a scientific study of the peculiarities of the exercise of the right to maintenance in family law, the definition of the main ways of implementing this family law. It is noted that in the family law doctrine, there is a debate about the definition of this concept of this family law, its relationship with the category of "alimony" and with the corresponding family obligation to provide maintenance to another member of family relations. In the family law doctrine, the right to maintenance of a member of a family relationship is defined as the legal possibility of a member of a family relationship to receive maintenance, support, funds from another member of the family relationship; as a relevant property right of a participant in family relations; as related to such a right is a family duty that has both a legal and a moral obligation; as an element of a family relationship (alimony obligation, maintenance obligation). The rights to maintenance and to receive alimony are related as a whole and a part: the obliged person, exercising the right to maintenance of an authorized person, can carry out such maintenance based on his own capabilities and needs of the authorized person, without a formal award of alimony by the court (such funds will not be alimony, but will be maintenance). The concept of the right to maintenance includes the right to receive not only alimony, but also other payments aimed at supporting the other spouse in case of illness, the child in case of special circumstances (development of the child's abilities, his illness, disability, etc.). The legislation defines the following ways of exercising the right to maintenance (fulfilment of the corresponding obligation of another member of the family relationship): the right to maintenance is exercised through the provision of appropriate maintenance by the obliged party in kind or in cash with the consent of the spouses, an agreement between the parents (including in accordance with a concluded family agreement - a spousal agreement on the provision of maintenance, an agreement between parents on the payment of child support) or awarded by a court decision as alimony (which is paid from part of the income of the obligated party on a monthly basis, and by mutual agreement or in the event that the payer of alimony moves to a permanent place of residence in a state with which Ukraine does not have an agreement on the provision of legal assistance - in advance) or as additional expenses for a child.

Keywords: family right; a member of a family relationship; implementation of family right; family duty; fulfillment of family duty; the right to maintenance; alimony; additional expenses for the child